

Leden van de plantenwerkgroep in 2015 bezig op het hoogste punt.

Kwintelooijen
Een bijzondere plek op de Utrechtse Heuvelrug

Tussen Rhenen en Veenendaal bevindt zich in de zuidoostflank van de Utrechtse Heuvelrug een zowel voor de recreatie als de natuurwaarden interessante voormalige zandafgraving: Kwintelooijen. Vooral in de tachtiger en de negentiger jaren van de vorige eeuw vond daar een ontzanding plaats, gevolgd door enige herinrichting, met verrassende gevolgen.

Tekst & foto's Dirk Prins

In de jaren '80 ontdekte ik dat er iets interessants gebeurde op de Utrechtse Heuvelrug. In de rand van een bos met voornamelijk douglassparren werd door ontzanding een 'zandkuil' gecreëerd van 74 hectare, met verschillend hoge flankhellingen en op het diepste gedeelte, zes à zeven meter boven NAP, een waterplas. Een klein stukje afgraving werd gespaard opdat je daarin enigszins de gelaagdheid zou kunnen zien van de bodem in de Gelderse Vallei in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (ca. 140.000 jaar geleden). Deze werd door de toen aanwezige gletsjertong opzij gedrukt. Dit werd al gauw een later tevens met bomen begroeide klimheuvel voor kinderen, die helaas ook de aanvankelijk in de top aanwezige holen met nesten van de oeverzwaluw verstoorden door er stokken in te steken... Er tegenover kwam een lange bielzentrap naar het hoogste punt (ca. 38 m. boven NAP), vanwaar men een prachtig uitzicht heeft richting Veenendaal, Ede en Veluwe.

Kerndeel van het nog kale gebied, 'monument' en plas, ca. 1980.

Ontwikkelingen

Door de herplantplicht in de Boswet werden aanvankelijk grote delen van het gebied met grove den en zomereik ingeplant, maar door een droogteperiode mislukte dit grotendeels. Veel delen, niet alleen die welke bestemd werden voor (dag)recreatie, picknick en het parkeren van auto's en fietsen, bleven echter onbeplant omdat men elders daarvoor ruimte vond. Dat betekende ook dat er veel plaats bleef voor grazige vegetaties en kaalten met name op de hellende westelijke erosiegedeelten, met veel kansen voor bijzondere plantensoorten zoals viltkruiden. In de voedselarme zuidwesthoek ontwikkelde zich vooral een struikheide vegetatie. Aan de vrij steile westzijde ontstonden door erosieprocessen interessante *'bad lands'* die jarenlang een studieobject vormden voor de Universiteit van Wageningen.

Recreatiefuncties

Daar het gebied in beheer werd gegeven van het Recreatieschap Zuidoost Utrecht passeerden aanvankelijk allerlei opties om het gebied in te richten als recreatieterrein. Mede door protestacties werd het idee van een grote golfbaan uiteindelijk weggestemd.

Wel kwam er naast de al genoemde dagrecreatie een motorcross-circuit dat elk jaar op Hemelvaartsdag en nog enkele dagen later in het jaar enorm veel lawaai en toeschouwers oplevert. Dit is mogelijk een reden waarom een aantal bijzondere broedvogels, zoals boomleeuwerik, geelgors en roodborsttapuit, na aanvankelijke vestiging weer verdwenen. Tussen de deels vrij steile circuitdelen plantte men ook grove den aan. Voorts kwam er een permanent toiletgebouw dat uiteraard ook nuttig is in de vaak vrij drukke weekeinden. De mountainbikers kunnen er starten met een route over de Heuvelrug, en er is een ruiterpad. Het plan om in de oosthoek in de douglassparren aldaar een klimbos voor kinderen in te richten is (nog?) niet gerealiseerd, net als (voorlopig?) het idee van een gebouw met natuureducatieve info en horeca.

Natuurwaarden

Om de natuurwaarden te versterken, vooral gezien de aanwezigheid van de rugstreeppad, werden in 2000 aansluitend bij de grote plas enkele kleinere plassen gegraven. Intussen zijn deze echter weer dichtgegroeid met mossen, pit- en veldrus, biezenknop, hennegras, moeraswalstro, riet, enz. Een vrijwilligersgroepje onder leiding van ecoloog Han Runhaar probeert er door kappen en maaien de groei van zwarte els en wilgen tegen te gaan. Dat doen zij ook tegen opslag van ruwe berk, braam en ruigten in het heidegebied, waar we al sinds 2000 zandhagedissen zagen, en de groei van kruipbrem en stekelbrem. Ook andere, vooral westelijke gebiedsdelen hopen ze aldus deels open te houden. Daar groeien al zeker sinds 2000 echt en fraai duizendguldenkruid, rietorchis, en een plekje kleine tijm. In 2015 vonden we er zelfs twaalf exemplaren van addertong! Ook is er wel begraasd door een groep schapen. Tegenover de voortdurende dreiging van verruiging en boomopslag werd een elektrisch raster aangebracht rond de gehele westelijke gebiedshelft, met daarbinnen begrazing door enkele Schotse hooglanders. Ook hierin had Han een belangrijk aandeel, mede via zijn deelname aan enkele overlegstructuren. Dat westdeel werd vervolgens aangeduid als natuurgedeelte, tegenover het oostelijke recreatiegedeelte. Een aantal jaren is de begrazing onderbroken geweest, maar deze is er nu opnieuw met enkele kleinere runderen, zogenaamde brandroden.

Inventarisaties

Wat betreft de inventarisaties in het gebied nog het volgende. Al in 1985 noteerde ik in het toen nog deels weinig begroeide gebied 267 vaatplanten en 23 dagvlinders, en Arie Koster vond in 1989 287 plantensoorten. In 2000, 2006 en 2015 zijn inventarisaties uitgevoerd van een toenemend aantal organismegroepen door een telkens groter aantal leden van de KNNV-afdeling Wageningen. In 2015 waren dat zelfs 64 KNNV'ers, die meer dan vijftien verschillende groepen planten en dieren onderzochten! Zij stelden de aanwezigheid van 1555 soorten vast, tot en met galvormers en bladmineerders, blad- en graafwespen, kevers, vissen, enz. Van de verschillende Rode Lijsten werden 75 soorten gevonden, bijvoorbeeld ook de ringslang. Wat de broedvogels betreft werd in 2015 een geleidelijke stijging vastgesteld tot 53 soorten, waaronder zeven van de Rode Lijst. Een nog veel sterkere stijging (tot 492) trad op in het aantal broedvogelterritoria, inclusief dat van een ravenpaar en maar liefst 21 grauwe ganzen. Deze worden per deelbiotoop in het inventarisatieverslag becommentarieerd.

Rode Lijst

Onze plantenwerkgroep vond in 2015 344 vaatplanten, een aantal vergelijkbaar met 2000 en 2006. Wat betreft de Rode Lijst hangt een vermindering van veertien in 2006 naar negen in 2015 samen met een verandering in de landelijk aangewezen status van planten. Zo worden bosaardbei, bosdroogbloem, Duits viltkruid, dwergviltkruid en grote keverorchis door hun toename in Nederland niet meer als Rode Lijstsoort beschouwd. Van de meer bijzondere soorten noem ik nog rond wintergroen en grondster, en die zagen we ook al in 2006. Borstelkrans, gevlekte orchis, klein warkruid en groene bermzegge, telkens slechts met één of twee exemplaren, noteerden we voor het eerst. Ook blaaszegge, blauwe zegge en pijptorkruid zijn nieuwkomers, en duiden op een voortschrijdende moerasvorming. Daarentegen zijn brede wespenorchis, bleeksporig bosviooltje, kruipwilg, Noorse ganzerik, eekhoorngras, kale jonker, tandjesgras, veelkleurig vergeet-mij-nietje, vijfdelig kaasjeskruid en grote waterranonkel voorbeelden van soorten die we al eerder zagen.

Kwintelooijen is en blijft een dynamisch gebied dat ook vanuit oogpunt van natuurwaarden zeer de moeite waard is. Met gericht beheer kunnen die natuurwaarden behouden en zelfs versterkt worden. Als KNNV-afdeling volgen we de ontwikkelingen op de voet!

Voor meer informatie verwijs ik naar ons verslag (171 pagina's!) dat ook digitaal is in te zien via *www.knnv.nl/wageningen.* ■

Dirk Prins is KNNV-lid bij de afdeling Wageningen

Een bijzondere bewoner van het gebied, de zeldzame rugstreeppad.

Nog een zeldzaamheid in het gebied: kleine tijm.